Οι εργάτες και η Πατρίδα: Μια σημείωση σε ένα χωρίο του «Κομμουνιστικού Μανιφέστου»

Με αφορμή σαν σήμερα τη δημοσίευση του Κομμουνιστικού Μανιφέστου στις 21 Φεβρουαρίου 1848

Αναδημοσίευση από το https://www.elaliberta.gr

Roman Rosdolsky

I

Το συγκεκριμένο απόσπασμα διαπραγματεύεται την στάση της εργατικής τάξης απέναντι στην χώρα της. Διαβάζουμε τα εξής:

«Οι κομμουνιστές επιπλέον κατηγορήθηκαν πως θέλουν να καταργήσουν τις χώρες και την εθνικότητα.

Οι εργαζόμενοι άνθρωποι δεν έχουν πατρίδα. Δεν μπορούμε να πάρουμε από αυτούς αυτό που δεν έχουν. Δεδομένου όμως ότι το προλεταριάτο πρέπει πρώτα απ' όλα να κατακτήσει την πολιτική εξουσία, πρέπει το ίδιο να συγκροτηθεί ως έθνος, είναι, μέχρι στιγμής, και το ίδιο εθνικό, αν και όχι με την αστική έννοια του όρου. Οι εθνικές διαφορές και οι ανταγωνισμοί μεταξύ των λαών εξαφανίζονται σταδιακά από μέρα σε μέρα, χάρη στην ανάπτυξη της αστικής τάξης, την ελευθερία του εμπορίου, την παγκόσμια αγορά, την ομοιομορφία του τρόπου παραγωγής και των συνθηκών ζωής που αντιστοιχούν σ' αυτόν. Η κυριαρχία του προλεταριάτου θα τους εξαφανίσει ακόμα πιο γρήγορα. Η ενωμένη δράση του, στις προηγμένες πολιτισμικά χώρες τουλάχιστον, είναι ένας από τους πρώτους όρους της απελευθέρωσης του προλεταριάτου.

Στο βαθμό που η εκμετάλλευση του ενός ατόμου από το άλλο καταργείται, η εκμετάλλευση του ενός έθνους από άλλο θα καταργηθεί επίσης. Στον βαθμό που ο ανταγωνισμός μεταξύ των

τάξεων στο εσωτερικό του έθνους εξαφανίζεται, η εχθρότητα του ενός έθνους απέναντι στο άλλο θα καταργηθεί.»[1]

Και σε μια προηγούμενη σελίδα, το Μανιφέστο λέει:

«Αν και όχι στην ουσία, αλλά στην μορφή, η πάλη του προλεταριάτου ενάντια στην αστική τάξη είναι κατ' αρχάς μια εθνική πάλη. Το προλεταριάτο κάθε χώρας πρέπει, φυσικά, να ξεμπερδέψει πρώτα απ' όλα με τη δική του αστική τάξη.»[2]

Αυτά τα αποσπάσματα έχουν αναφερθεί αμέτρητες φορές στη σοσιαλιστική φιλολογία, συνήθως, προκειμένου να δικαιολογήσουν την αρνητική στάση του σοσιαλιστικού εργατικού κινήματος προς τον αστικό πατριωτισμό και το σοβινισμό. Συχνά, όμως, έχει γίνει προσπάθεια να μετριαστεί η αυστηρή γλώσσα αυτών των χωρίων και να τους δοθεί, αντίθετα, μια εθνικιστική έννοια.

Ως παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε τον Χάινριχ Κούνοβ, το γνωστό γερμανό Σοσιαλδημοκράτη θεωρητικό. Διαπραγματεύεται τα παραπάνω αποσπάσματα στο βιβλίο του πάνω στις θεωρίες του Μαρξ για την Ιστορία, την Κοινωνία και το Κράτος. Σύμφωνα με τον Κούνοβ, όλα αυτά που ο Μαρξ και ο Ένγκελς ήθελαν να πουν ήταν:

«Σήμερα (1848) ο εργαζόμενος δεν έχει καμία πατρίδα, ο ίδιος δεν συμμετέχει στην ζωή του έθνους, δεν έχει καμία συμμετοχή στον υλικό και τον πνευματικό πλούτο. Αλλά μία από αυτές τις ημέρες οι εργαζόμενοι θα κερδίσουν την πολιτική εξουσία και θα πάρουν μια δεσπόζουσα θέση στο κράτος και το έθνος και, στη συνέχεια, όταν ούτως ειπείν [;] αποτελέσουν οι ίδιοι το έθνος, θα είναι επίσης εθνικοί και θα αισθάνονται εθνικά, ακόμη και αν ο εθνικισμός τους [!] θα είναι διαφορετικού είδους από εκείνον της αστικής τάξης.»[3]

Αυτή η ερμηνεία από τον Κούνοβ[4] περνάει πάνω από μια μικρή φράση, την φράση «μέχρι στιγμής» («Δεδομένου όμως ότι το προλεταριάτο…. πρέπει το ίδιο να συγκροτηθεί ως έθνος, είναι,

μέχρι στιγμής, και το ίδιο εθνικό»), η οποία δείχνει ότι ο Μαρξ και ο Ένγκελς δεν περίμεναν το προλεταριάτο να παραμείνει «εθνικό» για πάντα …

Η ερμηνεία του Κούνοβ έγινε το πρότυπο στην ρεφορμιστική βιβλιογραφία. Αλλά μετά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, βρήκε επίσης αποδοχή και στο Κομμουνιστικό στρατόπεδο. Έτσι, διαβάζουμε στην «Εισαγωγή» της έκδοσης του Μανιφέστου που δημοσιεύθηκε από τον εκδοτικό οίκο Stern-Verlag στη Βιέννη το 1946:

«Όταν ο Μαρξ λέει στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο: «Δεδομένου ότι το προλεταριάτο πρέπει πρώτα απ' όλα να αποκτήσει την πολιτική εξουσία, να ανυψωθεί για να είναι η ηγετική τάξη του έθνους, πρέπει και το ίδιο να συγκροτηθεί ως έθνος, είναι, μέχρι στιγμής, το ίδιο εθνικό», πρέπει να κατανοήσουμε ότι είναι ακριβώς στην εποχή μας που η εργατική τάξη λειτουργεί ως εθνική τάξη, ως η ραχοκοκαλιά του έθνους στον αγώνα ενάντια στο φασισμό και για τη δημοκρατία. Η εργατική τάξη της Αυστρίας αγωνίζεται σήμερα για να κερδίσει την αυστριακή πατρίδα της, δημιουργώντας μια ανεξάρτητη, ελεύθερη και δημοκρατική Αυστρία.»[5]

Αυτό προφανώς δεν είναι μόνο ισοδύναμο με την ερμηνεία του Κούνοβ, αλλά πηγαίνει ακόμη και πέρα από αυτήν.

Σε πλήρη αντίθεση με αυτές τις εθνικιστικές ερμηνείες είναι αυτό που έγραψε ο Λένιν στο περίφημο δοκίμιό του «Καρλ Μαρξ»:

«Το έθνος είναι ένα απαραίτητο προϊόν και αναπόφευκτη μορφή, στην αστική εποχή της κοινωνικής ανάπτυξης. Η εργατική τάξη δεν μπορεί να γίνει ισχυρή, δεν μπορεί να ωριμάσει, δεν μπορεί να εδραιώσει τις δυνάμεις της, παρά μόνο "αποτελώντας η ίδια το έθνος", χωρίς να είναι "εθνική" ("αν και όχι με την αστική έννοια της λέξης"). Όμως, η ανάπτυξη του καπιταλισμού τείνει να σπάσει τα εθνικά σύνορα, απομακρύνεται από την εθνική απομόνωση, αντικαθιστά με τις ταξικές αντιθέσεις τους εθνικούς ανταγωνισμούς. Στις πιο ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες,

είναι απολύτως αληθές ότι “οι εργάτες δεν έχουν πατρίδα” και ότι “η ενωμένη δράση” των εργαζομένων, στις πολιτισμένες χώρες, τουλάχιστον, “είναι μία από τις πρώτες προϋποθέσεις για τη χειραφέτηση του προλεταριάτου”».[6]

Ωστόσο, ακόμα και η ερμηνεία του Λένιν δεν είναι επαρκής. Ενώ, σύμφωνα με το Μανιφέστο, το προλεταριάτο, ακόμα και μετά τη κατάκτηση της πολιτικής κυριαρχίας, θα είναι «μέχρι στιγμής, το ίδιο εθνικό», ο Λένιν περιορίζει αυτό το «είναι εθνικό» μόνο στις απαρχές του κινήματος της εργατικής τάξης, πριν η εργατική τάξη «ενηλικιωθεί». Σε μια πλήρως ανεπτυγμένη καπιταλιστική κοινωνία, λέει ο Λένιν, οι εργαζόμενοι περισσότερο από ποτέ, δεν θα έχουν καμία πατρίδα!…

Αυτά γύρω από τις διάφορες ερμηνείες για τα παρατιθέμενα χωρία του Μανιφέστου. Δεν πρέπει να φαίνεται περίεργο το γεγονός ότι ένας αριθμός σοσιαλιστών συγγραφέων προσπάθησε να βρει την πραγματική τους έννοια. Είναι πολύ πιο περίεργο που, κατά τη διάρκεια του χρόνου, αυτά τα χωρία έγιναν ένα είδος πιστεύω, ότι εκτεταμένα προγραμματικά συνθήματα προήλθαν από αυτά, ακόμη και αν οι λέξεις του Μανιφέστου δεν ήταν πλήρως κατανοητές… Αυτό ισχύει ιδίως για τη δήλωση ότι οι «εργάτες δεν έχουν πατρίδα». Ήταν πολύ πιο εύκολο να επαναλαμβάνεται συνεχώς από το να εξηγηθεί αυτή η φαινομενικά απλή πρόταση και να έλθει σε συμφωνία με την καθημερινή πρακτική των σοσιαλιστικών (και αργότερα των κομμουνιστικών) κομμάτων. Και, δυστυχώς, αυτή η πρακτική φαίνεται όλο και περισσότερο να διαψεύδει τους συγγραφείς του Μανιφέστου…

II

Ποια είναι λοιπόν η πραγματική έννοια των δηλώσεων του Μανιφέστου;

Με ποια έννοια η εργατική τάξη «δεν έχει πατρίδα», και πώς γίνεται, παρ’ όλα αυτά, ακόμα και μετά την απόκτηση της κυριαρχίας, να εξακολουθήσει να παραμένει «μέχρι στιγμής, εθνική»; Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, φαίνεται, θα

πρέπει πρώτα να εξετάσουμε την ορολογία του Μανιφέστου.

Είναι γνωστό ότι οι όροι του «έθνους» και της «εθνικότητας» δεν χρησιμοποιούνται πάντα και παντού με την ίδια έννοια. Στα αγγλικά και στα γαλλικά, για παράδειγμα, ένα «έθνος» συνήθως θεωρείται ότι σημαίνει τον πληθυσμό ενός κυρίαρχου κράτους, και η λέξη «εθνικότητα» θεωρείται είτε ένα συνώνυμο της ιδιότητας του πολίτη, είτε ότι ορίζει μια απλή κοινότητα καταγωγής και γλώσσας (έναν «λαό» – γερμανικά «Volk») – ενώ στη Γερμανία και στην Ανατολική Ευρώπη, και οι δύο όροι αναφέρονται κυρίως στις κοινότητες της καταγωγής και της γλώσσας[7].

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς, ιδιαίτερα στα αρχικά έργα τους, ακολούθησαν σχεδόν πάντα την αγγλική και τη γαλλική χρήση. Χρησιμοποίησαν τη λέξη «έθνος» κυρίως για να ορίσουν τον πληθυσμό ενός κυρίαρχου κράτους (κατ' εξαίρεση, εφάρμοζαν επίσης τον όρο αυτό στους «ιστορικούς» λαούς, όπως οι Πολωνοί, οι οποίοι είχαν -προσωρινά- στερηθεί ενός δικού τους κράτους).

«Εθνικότητα», από την άλλη πλευρά, σήμαινε για αυτούς: (1) είτε ότι ανήκουν σε ένα κράτος, δηλαδή, ένας λαός που έχει ένα κράτος,[8] ή (2) μια απλή εθνική κοινότητα. Κατά συνέπεια, αυτός είναι σχεδόν ο μόνος όρος που χρησιμοποιείται σε σχέση με τους λεγόμενους «λαούς χωρίς ιστορία», όπως οι αυστριακοί Σλάβοι (οι Τσέχοι, οι Κροάτες, κλπ.) και οι Ρουμάνοι, ή τα «απομεινάρια των λαών», όπως οι Γαέλοι, οι Βρετόνοι και οι Βάσκοι. Και ακριβώς αυτή η έννοια της «Εθνικότητας» -σε αντίθεση με εκείνη του «έθνους» (με την οποία καταλάβαιναν ένα λαό που είχε ένα δικό του κράτος και ως εκ τούτου την δική του πολιτική ιστορία) -ήταν πιο χαρακτηριστική στην ορολογία του Μαρξ και του Ένγκελς! Παραθέτουμε μερικά παραδείγματα:

«Οι Γαέλοι της Άνω Σκωτίας και οι Ουαλοί [έλεγε ο Ένγκελς στο περιοδικό "Η Κοινοπολιτεία" το 1866] είναι αναμφίβολα διαφορετικών εθνικοτήτων από ότι είναι οι Άγγλοι, αν και κανείς δεν θα δώσει σε αυτά τα απομεινάρια των λαών του

παρελθόντος τον τίτλο των εθνών, περισσότερο από ότι στους Κέλτες κατοίκους της Βρετάνης στη Γαλλία…»[9]

Και στο άρθρο «Η Γερμανία και ο πανσλαβισμός» (1855) λέει για τους αυστριακούς Σλάβους:

«Μπορούμε να διακρίνουμε δύο ομάδες των αυστριακών Σλάβων. Μια ομάδα αποτελείται από απομεινάρια των εθνικοτήτων, των οποίων η δική τους ιστορία ανήκει στο παρελθόν και των οποίων η παρούσα ιστορική εξέλιξη είναι συνδεδεμένη με εκείνη των εθνών διαφορετικής φυλής και ομιλίας… Κατά συνέπεια, αυτές οι εθνικότητες, αν και ζουν αποκλειστικά στο αυστριακό έδαφος, δεν συγκροτούνται με κανένα τρόπο σε σώμα ως διαφορετικά έθνη.»[10]

Σε κάποιο άλλο σημείο ο Ένγκελς λέει:

«Ούτε η Βοημία, ούτε η Κροατία διέθεταν τη δύναμη να υφίστανται ως έθνη από μόνες τους. Οι εθνικότητές τους, σταδιακά υπονομευόμενες από ιστορικούς παράγοντες που προκαλούν την απορρόφησή τους από ποιο δραστήριες φυλές, μπορούν να περιμένουν να ξανακερδίσουν κάποιο είδος ανεξαρτησίας μόνο αν οι ίδιες συνδεθούν με άλλα σλαβικά έθνη» (ο Ένγκελς αναφέρεται εδώ στη Ρωσία).[11]

Το πόσο πολύ σημασία αποδίδεται από τον Ένγκελς στην διαφοροποίηση του ορισμού των εννοιών του «έθνους» και της «εθνικότητας» μπορεί να το δει κανείς από το άρθρο που παρατίθεται από την «Κοινοπολιτεία», στο οποίο κάνει σαφή διάκριση μεταξύ του «εθνικού» ζητήματος και της «εθνικότητας», μεταξύ της θεμελιώδους αρχής του «έθνους» και της θεμελιώδους αρχής της «εθνικότητας».

Εγκρίνει μόνο την πρώτη αρχή, απορρίπτοντας σθεναρά την δεύτερη. (Όπως είναι γνωστό, ο Μαρξ και ο Ένγκελς αρνήθηκαν εσφαλμένα ένα πολιτικό μέλλον για τους «λαούς χωρίς ιστορία» - Τσέχους, Σλοβάκους, Σέρβους, Κροάτες, Σλοβένους, Ουκρανούς,

Ρουμάνους, κλπ[12])

III

Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο παρέχει επίσης μια σειρά από περιπτώσεις για αυτήν την χρήση της ορολογίας. Όταν μιλάει, για παράδειγμα, για τις «εθνικές βιομηχανίες» που «υπονομεύονται από την ανάπτυξη του καπιταλισμού»,[13] αναφέρεται προφανώς σε βιομηχανίες που περιορίζονται στην επικράτεια ενός συγκεκριμένου κράτους. Η «Nationalfabriken» (στην αγγλική έκδοση, «εργοστάσια που ανήκουν στο κράτος») που αναφέρεται στο τέλος του δεύτερου κεφάλαιου θα πρέπει, φυσικά, να γίνει κατανοητή με την ίδια έννοια. Και στη φράση: «Ανεξάρτητες, ή απλώς χαλαρά συνδεδεμένες επαρχίες, με διαφορετικά συμφέροντα, νόμους, κυβερνήσεις και συστήματα φορολογίας, ενώθηκαν από κοινού σε ένα έθνος, με μία κυβέρνηση, ένα κώδικα νόμων, ένα εθνικό ταξικό συμφέρον, κοινά σύνορα και ένα δασμολόγιο»,[14] οι λέξεις «έθνος» και «εθνικό» αναφέρονται προφανώς στο κράτος, οι άνθρωποι που έχουν ένα κράτος, και όχι στην εθνικότητα, με την έννοια της καταγωγής και της γλώσσας. Τέλος, όταν στο Μανιφέστο ο Μαρξ και ο Ένγκελς μιλούν για μια «εθνική» πάλη του προλεταριάτου, αυτό σημαίνει κάτι εντελώς διαφορετικό από τις ρεφορμιστικές και νεο-ρεφορμιστικές ερμηνείες. Αυτό προκύπτει από το ακόλουθο απόσπασμα, το οποίο απεικονίζει την προέλευση της προλεταριακής ταξικής πάλης:

«Στην αρχή ο αγώνας διεξάγεται από μεμονωμένους εργάτες, στη συνέχεια, από τον εργαζόμενο κόσμο ενός εργοστάσιου, στη συνέχεια, από τους τεχνίτες ενός επαγγέλματος, ενός τόπου, ενάντια στον ατομικό αστό που τους εκμεταλλεύεται άμεσα… Ήταν ακριβώς αυτή η επαφή που χρειαζόταν για να συγκεντρωθούν οι πολυάριθμοι τοπικοί αγώνες, όλοι του ίδιου χαρακτήρα, σε μια εθνική πάλη ανάμεσα στις τάξεις.»[15]

Εδώ η «εθνική» πάλη του προλεταριάτου, δηλαδή ο αγώνας που διεξάγεται στην κλίμακα ολόκληρου του κράτους, ταυτίζεται άμεσα με την ταξική πάλη, δεδομένου ότι μόνο μια τέτοια

συγκέντρωση των αγώνων των εργαζομένων στην κλίμακα του κράτους θα μπορούσε να αντιτάξει την εργατική τάξη ως τάξη στην τάξη των αστών και να δώσει σε αυτούς τους αγώνες τη σφραγίδα των πολιτικών αγώνων.[16] Για να επιστρέψουμε στο χωρίο που παρατίθεται στην αρχή, όταν ο Μαρξ και ο Ένγκελς μιλούν για τον αγώνα του προλεταριάτου ενάντια στην αστική τάξη, σαν αγώνα που είναι «κατ' αρχάς εθνικός», προφανώς έχουν στο μυαλό τους έναν αγώνα που διεξάγεται αρχικά στο πλαίσιο ενός ενιαίου κράτους, όπως προκύπτει από την αιτιολογία που παρατίθεται, ότι «το προλεταριάτο κάθε χώρας πρέπει, φυσικά, πρώτα απ' όλα να ξεμπερδέψει με τη δική του αστική τάξη». Αλλά από την άποψη αυτή η δήλωση για την άνοδο του προλεταριάτου «στην θέση της ηγετικής τάξης του έθνους», το να συγκροτήσει το ίδιο «το έθνος», παίρνει επίσης ένα πολύ συγκεκριμένο νόημα. Λέει ότι το προλεταριάτο πρέπει κατ' αρχάς να κατευθύνεται από τα υπάρχοντα κρατικά σύνορα, πρέπει να ανυψωθεί για να είναι η ηγετική τάξη στο πλαίσιο των υφιστάμενων κρατών! Γι' αυτό θα είναι κατ' αρχάς «μέχρι στιγμής, εθνικό, αν και όχι με την αστική έννοια της λέξης» -γιατί η αστική τάξη βλέπει τον στόχο της στον πολιτικό διαχωρισμό των λαών μεταξύ τους και στην εκμετάλλευση των ξένων εθνών από το δικό της. Από την άλλη πλευρά, η νικηφόρα εργατική τάξη από την αρχή θα εργαστεί για να καταργήσει τις εθνικές έχθρες και τους ανταγωνισμούς των λαών. Με την ηγεμονία της, θα δημιουργήσει τις συνθήκες υπό τις οποίες «ο ανταγωνισμός μεταξύ των τάξεων στο εσωτερικό του έθνους εξαφανίζεται, η εχθρότητα του ενός έθνους απέναντι στο άλλο θα καταργηθεί». Από αυτή και μόνο από αυτή την άποψη, είναι δυνατόν να καταλάβουμε τι εννοούσε ο νεαρός Ένγκελς όταν έγραφε για την «κατάργηση» ή «αφανισμό» της εθνικότητας: σίγουρα δεν είναι η «κατάργηση» των υφιστάμενων εθνικών και γλωσσικών κοινοτήτων (αυτό θα ήταν παράλογο!), αλλά των πολιτικών διαχωρισμών των λαών.[17] Σε μια κοινωνία στην οποία (σύμφωνα με τα λόγια του Μανιφέστου) «η δημόσια εξουσία θα χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα» και το κράτος ως τέτοιο θα μαραθεί δεν μπορεί να υπάρξει χώρος για ξεχωριστά «εθνικά κράτη»!…

IV

Αισθανόμαστε ότι η ανάλυσή μας για την ορολογία του Μανιφέστου είναι κάτι περισσότερο από ένας απλός φιλολογικός σχολαστικισμός. Έχω δείξει ότι τα χωρία αυτά αφορούν κατά κύριο λόγο το «έθνος» και την «εθνικότητα» με την πολιτική έννοια και ως εκ τούτου δεν συνάδουν με προηγούμενες ερμηνείες. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την απόλυτα αυθαίρετη και σοφιστική εξήγηση από τον Κούνοβ, ο οποίος προσπάθησε να αντλήσει ένα συγκεκριμένο «προλεταριακό εθνικισμό» από το Μανιφέστο και υποβάθμισε το διεθνισμό του κινήματος της εργατικής τάξης σε απλή επιθυμία για διεθνή συνεργασία μεταξύ των λαών».[18] Αλλά επίσης το Μανιφέστο δεν διακηρύσσει ότι το προλεταριάτο πρέπει να είναι αδιάφορο σε σχέση με τα εθνικά κινήματα, πρέπει να εμφανίζει ένα είδος «μηδενισμού» σε θέματα εθνικότητας! Όταν το Μανιφέστο λέει ότι οι εργαζόμενοι «δεν έχουν πατρίδα», αναφέρεται στο αστικό εθνικό κράτος, όχι στην εθνικότητα με την εθνολογική έννοια. Οι εργαζόμενοι «δεν έχουν πατρίδα», επειδή, σύμφωνα με τον Μαρξ και τον Ένγκελς, πρέπει να θεωρούν το αστικό εθνικό κράτος ως ένα μηχανισμό για την καταπίεση τους[19] – και αφού έχουν κατακτήσει την εξουσία, πάλι δεν θα έχουν «καμία πατρίδα» με την πολιτική έννοια, καθόσον τα ξεχωριστά σοσιαλιστικά εθνικά κράτη θα είναι μόνο ένα μεταβατικό στάδιο στο δρόμο προς την αταξική και ακρατική κοινωνία του μέλλοντος, δεδομένου ότι η συγκρότηση μιας τέτοιας κοινωνίας είναι δυνατή μόνο σε διεθνή κλίμακα! Έτσι, η «αποστασιοποιημένη» ερμηνεία του Μανιφέστου, που ήταν συνήθης στους «ορθόδοξους» μαρξιστικούς κύκλους δεν δικαιώνεται. Το γεγονός ότι σε γενικές γραμμές αυτή η ερμηνεία έκανε μικρή μόνο ζημιά στο σοσιαλιστικό κίνημα, και κατά κάποιο τρόπο ακόμη και το προώθησε, οφείλεται στο ότι, αν και με ένα διαστρεβλωμένο τρόπο, αντανακλά την εγγενή κοσμοπολίτικη τάση του εργατικού κινήματος,[20] την προσπάθειά του να ξεπεράσει την εθνική στενοκεφαλιά και τους «εθνικούς διαχωρισμούς και τους ανταγωνισμούς μεταξύ των λαών». Με αυτή την έννοια, όμως, ήταν πολύ πιο κοντά στο πνεύμα του μαρξισμού και του Μανιφέστου από

την εθνικιστική ερμηνεία του Μπερνστάιν, του Κούνοβ και άλλων.

Μετάφραση: ***e la libertà***

Πηγή: RomanRosdolsky, «The Workers and the Fatherland: A Note on a Passage in the "Communist Manifesto"», *Science and Society*, τεύχος 29, Καλοκαίρι 1965· αναδημοσίευση:*International* (Λονδίνο), 4.2 (Χειμώνας 1977). Ηλεκτρονική αναδημοσίευση: *Marxists Internet Archive*, 2008.

Ρομάν Ροσντόλσκι – βιογραφικά στοιχεία

Ο Ρομάν Ροσντόλσκι γεννήθηκε το 1898 στο Λέμπεργκ (σήμερα Λβοβ, στην Ουκρανία), το οποίο αποτελούσε τότε τμήμα της Αυστρο-ουγγρικής μοναρχίας. Καθώς ήταν γιος ενός πολύ γνωστού Ουκρανού φιλολόγου, μεγάλωσε σε ένα περιβάλλον ουκρανικού εθνικισμού, αλλά ενώ πήγαινε ακόμα στο γυμνάσιο εντάχθηκε στο σοσιαλιστικό κίνημα και έγινε πεπεισμένος διεθνιστής. Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου αυτός και οι φίλοι του ίδρυσαν μια παράνομη οργάνωση – τη «Διεθνή Επαναστατική Σοσιαλιστική Νεολαία της Γαλικίας» – που εξέδιδε ένα παράνομο περιοδικό αφιερωμένο στον αγώνα κατά του πολέμου. Μετά το ξέσπασμα της ρωσικής επανάστασης, η οργάνωση αυτή πρόσφερε τους ηγέτες του Κομμουνιστικού Κόμματος της Δυτικής Ουκρανίας (το οποίο αργότερα έγινε τμήμα του Κομμουνιστικού Κόμματος της Πολωνίας). Σχεδόν το σύνολο της ηγεσίας του κόμματος αυτού έπεσε θύμα των εκκαθαρίσεων που ξεκίνησαν το ΚΚΣΕ και η

Σοβιετική Ένωση, στις αρχές της δεκαετίας του τριάντα. Ο Ροσντόλσκι δεν ζούσε εκεί και έτσι απέφυγε αυτή τη μοίρα.

Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Rosdolsky μετανάστευσε, πρώτα, στην Πράγα και αργότερα στη Βιέννη. Στη Βιέννη, εργάστηκε για πολλά χρόνια για το «Ινστιτούτο Μαρξ-Ένγκελς» (της Μόσχας), για το οποίο διεξήγαγε έρευνες στις ιστορικές πηγές στα αρχεία της Βιέννης. Στις αρχές της δεκαετίας του τριάντα, εντάχθηκε στο τροτσκιστικό κίνημα και μέχρι το τέλος της ζωής του, συνδέθηκε με τις ιδέες του Τρότσκι.

Ως μέλος ενός εθνικά καταπιεσμένου έθνους αγροτών, το κύριο ενδιαφέρον του Ροσντόλσκι ήταν μια μαρξιστική ανάλυση του προβλήματος εθνικοτήτων και την ιστορία της αγροτιάς. Η διατριβή του, με την οποία απέκτησε διδακτορικό στις πολιτικές επιστήμες, είχε τον τίτλο *του Ο Μαρξ και ο Ένγκελς για το πρόβλημα των εθνών χωρίς ιστορία* (στα γερμανικά). Μετά την κατάληψη της εξουσίας από τον αυστροφασισμό το 1934, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη Βιέννη και να επιστρέψει στην πατρίδα του, η οποία εν τω μεταξύ είχε κατακτηθεί από την Πολωνία. Εργάστηκε στο Ινστιτούτο Οικονομικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Λέμπεργκ και στη συνέχεια δημοσίευσε την μελέτη του, «Η αγροτική κοινότητα στην Ανατολική Γαλικία και η διάλυσή της». (Λβοβ 1936, στα πολωνικά). Το ξέσπασμα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου διέκοψε τη δημοσίευση της δίτομης εργασίας του σχετικά με την καταπίεση των αγροτών στη Γαλικία. Το έργο αυτό εμφανίστηκε στη Βαρσοβία μόνο το 1962.

Κατά την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Ροσντόλσκι ζούσε στην Κρακοβία, όπου φυλακίστηκε από την Γκεστάπο το 1942. Πέρασε τα επόμενα χρόνια στα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Άουσβιτς, του Ράβενσμπρικ και του Οράνιενμπρουγκ στη Γερμανία. Με το τέλος του πολέμου δίδαξε για ένα μικρό χρονικό διάστημα σε ένα αυστριακό σχολείο συνδικαλιστικών. Το 1947 έφυγε για τις ΗΠΑ. Το πολιτικό παρελθόν του υπήρξε εμπόδιογια τηναπόκτηση μιας ακαδημαϊκήςθέσης. Τυχαία ανακάλυψε σε μια αμερικανική βιβλιοθήκη ένα από τα τρία ή τέσσερα μόνο αντίτυπατων *Grundrisse* του

Μαρξ, της αρχικής έκδοσης [1939-1941] της Μόσχας που έφτασαν στη Δύση. Αναγνώρισε αμέσως την τεράστια θεωρητική σημασία αυτού του χειρογράφου και πέρασε πολλά χρόνια ασχολούμενος με τον σχολιασμό τους. Ο σχολιασμός – *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen ‘‘Kapital’’* (*Η δημιουργία του Κεφαλαίου του Μαρξ* [αγγλική μετάφραση: *The Making of Marx’s Capital*]), το πιο γνωστό βιβλίο του Rosdolsky – δημοσιεύθηκε μόνο μετά το θάνατό του.

Στα πρώτα χρόνια της παραμονής του στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Ροσντόλσκι ολοκλήρωσε επίσης ένα έργο που είχε ξεκινήσει με την διατριβή του, «Ο Φρίντριχ Ένγκελς και το πρόβλημα των εθνών χωρίς ιστορία» (Ανόβερο, 1964, *Archiv fur sozialgeschichte*, Τόμος IV) στο οποίο άσκησε κριτική στη θέση του Μαρξ και του Ένγκελς για τις μικρές σλαβικές εθνικότητες κατά την επανάσταση του 1848. Ανέπτυξε το επιχείρημα ότι αυτές οι εθνικότητες πέρασαν στο στρατόπεδο της αυστριακής μοναρχίας, επειδή η επαναστατική πολωνική και η ουγγρική αριστοκρατία απέφυγαν μια πραγματική απελευθέρωση των αγροτών.

Ο Ροσντόλσκι ασχολήθηκε με το ρόλο της αγροτιάς στην επανάσταση του 1848 και στο βιβλίο του, *Οι εκπρόσωποι των αγροτών στο αυστριακό Συντακτικό Ράιχσταγκ 1848-9.* Σε αυτό το έργο, με βάση εξαντλητικές μελέτες στα αυστριακά αρχεία, ο Ροσντόλσκι εξήγησε την αποτυχία της επανάστασης του 1848 από την αδυναμία της φιλελεύθερης αστικής τάξης και της αριστοκρατίας να πραγματοποιήσουν μια «Γιακωβίνικη» λύση στο αγροτικό ζήτημα.

Στα τελευταία του χρόνια ο Ροσντόλσκι είχε σκοπό να γράψει ένα ιστορικό έργο για τη συνθήκη ειρήνης του Μπρεστ Λιτόφσκ. Το έργο αυτό επρόκειτο να αντιμετωπίσει το μύθο που είχε αναπτυχθεί μετά τον θάνατο του Λένιν, στον οποίο στηριζόταν η «πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης». Ο Ροσντόλσκι κατάφερε να επεξεργαστεί μόνο δύο κεφάλαια: στο ένα ασχολείται με την κοινωνική βάση του οπορτουνισμού, τις υλικές ρίζες του πολέμου στην ιμπεριαλιστική εποχή, και τον αγώνα των Μπολσεβίκων ενάντια στον καουτσκισμό. Στο άλλο εξετάζει την απεργία στη

Βιέννη τον Ιανουάριο του 1918, ως μια συγκεκριμένη περίπτωση του βαθμού στον οποίο οι σοσιαλδημοκράτες ήταν ικανοί να προδώσουν τον αγώνα της εργατικής τάξης.

Ο Ρομάν Ροσντόλσκι πέθανε στο Ντιτρόιτ στις 20 Οκτωβρίου του 1967.

Δείτε επίσης το άρθρο του Ανδρέα Κλόκε, «**Ο Ένγκελς και το θέμα των ‘‘λαών χωρίς ιστορία’’ στις επαναστάσεις του 1848**»

Εικόνα: “Η Έξοδος” (1894), έργο του Βέλγου ζωγραφου της εργατικής τάξης Constantin Meunier

Σημειώσεις

1 *Marx and Engels, The Communist Manifesto* (International Publishers, 1948), σελ. 28. [Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», στο Καρλ Μαρξ, *Διαλεχτά Έργα*, σσ. 40, 41. Παραπέμπουμε μέσα σε αγκύλες στις ελληνικές εκδόσεις, χωρίς να χρησιμοποιούμε όμως τις ελληνικές μεταφράσεις, εξαιτίας των μεταφραστικών προβλημάτων τους, τα οποία επιπλέον θα καθιστούσαν ακατανόητη την επιχειρηματολογία του συγγραφέα].

2 *Ό.π.*, σελ. 20. [*Ό.π.* σελ. 33]

3 *Die Marxsche Geschichts-, GeseIlschafts- und Staatatheorie*,

τόμος 2, σελ. 30.

4 Ο Cunow δεν ήταν ο πρώτος που ερμήνευσε το Μανιφέστο με αυτή την έννοια. Όπως πολλές άλλες ρεφορμιστικές καινοτομίες, προέρχεται κι αυτή από τον ιδρυτή του ρεβιζιονισμού, Ε. Bernstein. Λέει, σε ένα άρθρο με τίτλο «Η γερμανική σοσιαλδημοκρατία και το τουρκικό ζήτημα» (*Neue Zeit*, 1896-7, No 4, σελ 111 κ.ε.): «Η δήλωση ότι το προλεταριάτο δεν έχει καμία πατρίδα τροποποιείται, όπου, όποτε και στο βαθμό που μπορεί να συμμετέχει με πλήρη πολιτικά δικαιώματα στην κυβέρνηση και τη νομοθεσία της χώρας του, και είναι σε θέση να αλλάξει τους θεσμούς της σύμφωνα με τις επιθυμίες του.»

5 Η ιδέα ότι οι αυστριακοί εργαζόμενοι θα μπορούσαν να ήθελαν να αγωνιστούν για το σοσιαλισμό στη χώρα τους, προφανώς δεν έχει ακόμα ούτε καν εμφανιστεί στον συγγραφέα της «Εισαγωγής»…

6 V.I. Lenin, *The Teachings of Karl Marx* (International Publishers, 1930), σελ. 31 [Β. Ι. Λένιν, *Για τον Μαρξ και τη διδασκαλία του*, Προγκρές, Μόσχα 1985, σελ. 33].

7 Ο Κ. Κάουτσκι λέει για το θέμα αυτό: «Η έννοια του έθνους είναι επίσης δύσκολο να οριοθετηθεί. Η δυσκολία δεν μειώνεται από το γεγονός ότι δύο διαφορετικοί κοινωνικοί σχηματισμοί συμβολίζονται με την ίδια λέξη, και ο ίδιος σχηματισμός με δύο διαφορετικές λέξεις. Στη Δυτική Ευρώπη, με το παλιό καπιταλιστικό πολιτισμό της, οι άνθρωποι του κάθε κράτους αισθάνονται στενά συνδεδεμένοι με αυτό. Εκεί, ο πληθυσμός ενός κράτους ορίζεται ως το έθνος. Με αυτή την έννοια, για παράδειγμα, μιλάμε για ένα βελγικό έθνος. Όσο πιο ανατολικά πηγαίνουμε στην Ευρώπη, τόσο πιο πολλές είναι οι μερίδες του πληθυσμού σε ένα κράτος που δεν επιθυμούν να ανήκουν σε αυτό, που αποτελούν εθνικές κοινότητες από μόνες τους μέσα σε αυτό. Και αυτές ονομάζονται “έθνη” και “εθνικότητες”. Θα ήταν σκόπιμο να χρησιμοποιείται μόνο ο τελευταίος όρο για αυτές.» (*Die materialistische Geschichtsauffassung*, τόμος 2, σ ελ. 441.)

8 Συγκρίνετε την ομιλία του Μαρξ για την Πολωνία με ημερομηνία 22 Φλεβάρη, 1848: «Οι τρεις δυνάμεις [δηλ. η Πρωσία, η Αυστρία και η Ρωσία] βάδισαν μαζί με την ιστορία. Το 1846, με την ενσωμάτωση της Κρακοβίας στην Αυστρία, κατάσχεσαν τα τελευταία απομεινάρια της πολωνικής εθνικότητας…» (*MEGA*, τόμος 6, σελ 408· βλ. επίσης *Gesammelte Schriften*, τόμος 1, σελ. 247). Και εδώ, όπως και σε πολλά άλλα χωρία του Μαρξ και του Ένγκελς, η «εθνικότητα» αναφέρεται απλώς στην έννοια της κυβέρνησης.

9 *Grünbergs Archiv*, τόμος. 6, σσ. 215 κ.ε.

10 *Gesammelte Schriften*, τόμος. 1,σελ. 229.

11 *Revolution und Kontrerevolution in Deutschland*, σσ. 62 κ.ε. [Φρίντριχ Ένγκελς, *Επανάσταση και αντεπανάσταση στη Γερμανία*, Ειρήνη, Αθήνα 1975, σελ. 115 (στη συγκεκριμένη έκδοση αναφέρεται ως συγγραφέας και ο Μαρξ)].

12 Βλ. την μονογραφία μου: «Fr. Engels und das Problem der “geschichtslosen” Völker», στο *Archiv für Sozialgeschichte*, τόμος. 4, σσ. 87 – 282. [Αναδημοσιεύτηκε ως *Engels and the «Nonhistoric» Peoples: The National Question in the Revolution of 1848* (Critique Books, 1986)]

13 *The Communist Manifesto*, σελ. 12 [Κ. Μαρξ, Φ. Ένγκελς, «Μανιφέστο…», *ό.π.*, σελ. 24].

14 *Ό.π.*, σελ. 13 [*ό.π.* σελ. 25].

15 *Ό.π.*, σσ. 17-18 [*ό.π.* σσ. 29, 30].

16 Σύγκρινε με *Die Deutsche Ideologie*: «Ακριβώς επειδή η αστική τάξη δεν είναι πλέον μια κοινωνική θέση, αλλά μια τάξη, είναι υποχρεωμένη να οργανωθεί σε εθνικό επίπεδο, όχι πλέον σε τοπικό επίπεδο, και να δώσει στον μέσο όρο των συμφερόντων της μια γενική μορφή» (*MEGA*, τόμος 5, σελ. 52) [Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η γερμανική ιδεολογία*, τ. 1, Gutenberg, Αθήνα 1989, σελ. 129]

17 Ανάμεσα σε αυτές τις γραμμές, ο Ένγκελς έγραφε το 1846: «Μόνο οι προλετάριοι μπορούν να καταργήσουν την εθνικότητα, μόνο η προλεταριακή αφύπνιση μπορεί να επιτρέψει σε διάφορα έθνη να συναδελφωθούν» (*MEGA*, τομ. 6, σελ. 460). Ομοίως, στη *Γερμανική Ιδεολογία*, το προλεταριάτο αναφέρεται ως μια τάξη που είναι «ήδη η έκφραση της διάλυσης όλων των τάξεων, εθνικοτήτων κλπ., μέσα στην σημερινή κοινωνία … στην οποία η εθνικότητα έχει ήδη καταργηθεί» (ό.π., τόμος 5, σσ. 50 και 54) [Κ. Μαρξ, Φ. Ένγκελς, *Η γερμανική ιδεολογία*, ό.π., σσ. 86 και 111].

18 Το πιο σοβαρό λάθος στην εσφαλμένη ερμηνεία του Μανιφέστου από τον Cunow είναι ίσως το ακόλουθο απόσπασμα στο βιβλίο του: «Και είναι εξίσου παράλογο να συναχθεί το συμπέρασμα από την έκλυση "Εργάτες όλων των χωρών ενωθείτε!"… ότι ο Μαρξ θέλησε να πει ότι ο εργαζόμενος είναι έξω από την εθνική κοινότητα. Όχι περισσότερο από ότι η έκλυση, "Δημοσιογράφοι, γιατροί, φιλόλογοι, κ.λπ., ενωθείτε σε διεθνείς συνδικαλιστικές οργανώσεις για να ασκήσετε τα καθήκοντά σας!" σημαίνει ότι τα μέλη αυτών των επαγγελματικών ενώσεων, δεν θα πρέπει να αισθάνονται συνδεδεμένα με την εθνικότητά τους….» (Cunow, *ό.π.*, τόμ. 2, σ. 29). Πρβ: Μαρξ, *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*, 1875, το σημείο 5 έχει ως εξής:

«Η εργατική τάξη αγωνίζεται για την απελευθέρωσή της, κατ' αρχάς, στο πλαίσιο του σημερινού εθνικού κράτους, έχοντας επίγνωση ότι το αναγκαίο αποτέλεσμα των προσπαθειών της, οι οποίες είναι κοινές για τους εργαζόμενους όλων των πολιτισμένων χωρών, θα είναι η διεθνής αδελφότητα των λαών.»

Σε αυτό ο Μαρξ είπε:

«Ο Λασάλ, σε αντίθεση με το Κομμουνιστικό Μανιφέστο και όλον τον προγενέστερο σοσιαλισμό, συνέλαβε το εργατικό κίνημα από τη στενότερη εθνική σκοπιά. Τον ακολουθούνε σ' αυτό και μετά τη δράση της Διεθνούς! Είναι εντελώς αυτονόητο ότι, για να είναι κατ' αρχάς σε θέση να αγωνιστεί, η εργατική τάξη πρέπει να οργανωθεί στην χώρα ως τάξη και ότι η χώρα της είναι η

άμεση αρένα της πάλης της. Στο μέτρο αυτό η ταξική πάλη της είναι εθνική όχι επί της ουσίας, αλλά, όπως λέει το Κομμουνιστικό Μανιφέστο, "στην μορφή". Αλλά το "πλαίσιο του σημερινού εθνικού κράτους", για παράδειγμα, της γερμανικής αυτοκρατορίας, είναι το ίδιο με τη σειρά του οικονομικά "στο πλαίσιο" της παγκόσμιας αγοράς, πολιτικά "στο πλαίσιο" του συστήματος των κρατών. Κάθε επιχειρηματίας γνωρίζει ότι το γερμανικό εμπόριο είναι ταυτόχρονα εξωτερικό εμπόριο, και το μεγαλείο του Χερ Βίσμαρκ αποτελείται, να είστε σίγουροι, ακριβώς στην επιβίωξη του για ένα είδος διεθνούς πολιτικής. Και το κόμμα των Γερμανών εργατών σε τι μειώνει τον διεθνισμό του; Στην συνείδηση ότι το αποτέλεσμα των προσπαθειών του θα είναι "η διεθνής αδελφότητα των λαών" -μια φράση δανεισμένη από την αστική Ένωση της Ειρήνης, η οποία προορίζεται να περάσει ως ισοδύναμο με την διεθνή αδελφότητα των εργατικών τάξεων στον κοινό αγώνα τους ενάντια στις κυρίαρχες τάξεις και τις κυβερνήσεις τους. Ούτε μια λέξη, ως εκ τούτου, για τις διεθνείς δράσεις της γερμανικής εργατικής τάξης!» (*Selected Works*, τόμος. 2, σσ. 25, 26) [Μαρξ, Ένγκελς, *Κριτική των προγραμμάτων Γκότα και Ερφούρτης*, Κοροντζής, Αθήνα 1976, σσ. 30, 31 (2004, σσ. 43, 44) και Καρλ Μαρξ, *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*, Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2007, σσ. 26, 27].

19 Σε ένα από τα σημειωματάρια του ο Μαρξ παρουσιάζει το ακόλουθο απόσπασμα από τον Brissot de Warville:

«Υπάρχει μια εικόνα που μόνο εκείνοι που καταρτίζουν σχέδια για την εκπαίδευση των ανθρώπων υποψιάζονται- ότι δεν μπορεί να υπάρξει αρετή αφού τα τρία τέταρτα των ανθρώπων δεν έχουν καμία ιδιοκτησία,γιατί χωρίς ιδιοκτησία οι άνθρωποι δεν έχουν καμία πατρίδα, χωρίς πατρίδα όλα είναι εναντίον τους, και από την πλευρά τους θα πρέπει να οπλιστούν εναντίον όλων …Δεδομένου ότι αυτή είναι η πολυτέλεια των τριών τετάρτων της αστικής κοινωνίας, προκύπτει ότι αυτά τα τρία τέταρτα δεν μπορούν να έχουν ούτε θρησκεία, ούτε ηθική, ούτε σύνδεση με την κυβέρνηση ..». (*MEGA*, τόμος. 6, σελ. 617).

20 Σε επιστολή του προς τον Sorge στις 12 με 17 Σεπτέμβρη του 1874, ο Ένγκελς έγραψε για τα «κοινά κοσμοπολίτικα συμφέροντα του προλεταριάτου». Αυτή είναι μια ενδιαφέρουσα αντίθεση με την υποτιμητική χροιά που η λέξη «κοσμοπολιτισμός» έχει καταλάβει στο πολιτικό λεξιλόγιο της Σοβιετικής Ένωσης.